

Добро́чесність судді як основа функціонування судової системи демократичної держави

Малех Віталій Петрович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2025	Право	347.9:340.12

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18161468>

Анотація. У статті розглядається інститут добро́чесності суддів. Визначено, що він є основою демократизації держави та належного функціонування судової системи.

В статті вказується, що цілісний концепт ефективного правосуддя неможливо забезпечити без основного принципу – добро́чесності суддів, оскільки саме він створює дійсно ефективну, незалежну, неупереджену судову систему, котра ґрунтується на високих морально-етичних стандартах. Актуалізація добро́чесності суддів є надзвичайно важливим завданням, оскільки від цієї якості залежить довіра громадян до судової системи, правосуддя та й загалом публічних інституцій.

Вказано, що судову добро́чесність, так само як і судову незалежність не слід сприймати як право судді, навпаки – це його фундаментальний обов'язок. Так само, як конституційним обов'язком законодавця та органів судової адміністрації є захист незалежності суддів, так само обов'язком судді є впровадження добро́чесності в практиці судочинства.

Автором умотивовано, що критерій фінансової добро́чесності суддів є основним чинником боротьби з негативними проявами корупції в державі, формують легітимність судової гілки влади, убезпечують правосуддя від порушення закону. Високий рівень професійної культури судді унеможливають процвітання корупційних схем, формують правову культуру суддів, працівників апарату суду, спричиняють суттєві перепони для хабарництва та зловживання владними повноваженнями.

У цій науковій статті автором проаналізовано взаємозв'язок принципу добро́чесності суду та незалежності судової системи в контексті світових та європейських стандартів. Доведено, що добро́чесність створює платформу для функціонування принципу незалежності судової влади. Без високих етичних стандартів та добро́чесної поведінки судова влада може узурпувати систему правосуддя, виникає суттєвий ризик суддівського свавілля. Добро́чесність створюють внутрішні стандарти незалежності суду, а принцип незалежності виступає зовнішньою гарантією для добро́чесності всієї судової системи. Автором вказано, що досліджувані принципи в демократичній державі є взаємопереплетеними та нероздільними.

Ключові слова: добро́чесність судді, правосуддя, судова система, незалежність суду, демократична держава, морально-етична поведінка, корупція, міжнародні та європейські стандарти.

¹ аспірант Львівського університету бізнесу та права
ORCID: 0009-0006-7670-775X

The integrity of a judge as the basis for the functioning of the judicial system of a democratic state

Annotation. The article considers the institution of judicial integrity. It is determined that it is the basis of the democratization of the state and the proper functioning of the judicial system.

The article indicates that a holistic concept of effective justice cannot be ensured without the basic principle - the integrity of judges, since it is he who creates a truly effective, independent, impartial judicial system, which is based on high moral and ethical standards. The actualization of the integrity of judges is an extremely important task, since citizens' trust in the judicial system, justice, and public institutions in general depends on this quality.

It is indicated that judicial integrity, as well as judicial independence, should not be perceived as a judge's right, on the contrary - it is his fundamental duty. Just as the constitutional duty of the legislator and judicial administration bodies is to protect the independence of judges, the duty of the judge is to implement integrity in the practice of justice.

The author argues that the criterion of financial integrity of judges is the main factor in combating negative manifestations of corruption in the state, forms the legitimacy of the judicial branch of power, and protects justice from violations of the law. A high level of professional culture of judges prevents the flourishing of corruption schemes, forms the legal culture of judges and court staff, and creates significant obstacles to bribery and abuse of power.

In this scientific article, the author analyzes the relationship between the principle of judicial integrity and the independence of the judicial system in the context of global and European standards. It is proven that integrity creates a platform for the functioning of the principle of judicial independence. Without high ethical standards and honest behavior, the judiciary can usurp the justice system, and there is a significant risk of judicial arbitrariness. Integrity is created by internal standards of judicial independence, and the principle of independence acts as an external guarantee for the integrity of the entire judicial system. The author indicates that the principles under study in a democratic state are intertwined and inseparable.

Keywords: integrity of the judge, justice, judicial system, independence of the court, democratic state, moral and ethical behavior, corruption, international and European standards.

Вступ

Постановка проблеми. Судова система в державі має пріоритетне значення для формування належних умов життя суспільства та держави. Ефективне судочинство має аксіологічне значення оскільки реалізує права та свободи громадян відповідно до найвищих світових стандартів, а також наділене потенціалом їх гарантування та захисту. Таким чином право не є окремими декларативними гаслами, за допомогою системи судочинства та інституту правосуддя здійснюються найвищі гуманістичні засади соціуму: справедливість, рівність, недискримінація, гуманізм, верховенство права, законність та демократизм.

Ефективне функціонування судової системи має ключове значення для сучасної України в умовах війни та й для післявоєнного відновлення держави. Особливо актуалізується проблематика з огляду на європейські прагнення нашої держави.

Цілісний концепт ефективного правосуддя неможливо забезпечити без основного принципу – добросовісності суддів, оскільки саме він створює дійсно ефективну, незалежну, неупереджену судову систему, котра ґрунтується на високих морально-етичних стандартах.

Проте декларування цього принципу потребує додатково комплексної правової політики щодо реального шляху забезпечення доброчесності суддів на праксіологічному рівні.

Стан дослідження. Окремі аспекти реформування судової системи та доброчесності суддів розглядали знані фахівці у сфері юриспруденції, зокрема І.Жаровська, О.Руданецька, О.Булгакова, Н.Ортинська, Н.Бортник та інші. Однак комплексного узгодженого розуміння проблематики доброчесності суддів та оновлення її ключових стандартів досі не здійснено. Тому **метою** цієї статті є аналіз правової природи доброчесності судді як основи функціонування судової системи демократичної держави.

Результати

Питання доброчесності представників органів публічної влади останнім часом набуває особливо гострої ваги у зв'язку з потребою реформування інституту публічної служби та перепрофілювання його відповідно до позитивних світових та європейських стандартів.

Доброчесність суддів формується із загального родового поняття доброчесності органів державної влади, проте має власні особливості. О.Булгакова з цього приводу доречно зазначає, що у сфері державного управління «найбільш широко врегульовані вимоги до доброчесності особи, яка обіймає посаду в сфері публічної діяльності. У сфері освіти і науки, правоохоронної діяльності, судочинства та державної служби доброчесність регламентується щодо виконання посадових обов'язків та закріплюється у кодексах честі або етичних кодексах. Проте такий підхід має низку недоліків, зокрема через те, що не охоплює регламентацію вимог до доброчесності діяльності організації та не висвітлює необхідність формування загальносуспільної культури доброчесності» [1, с.11]. Погоджуючись з науковицею, також умотивуємо, що доброчесність суддів потребує комплексного правового унормування, визначення гарантій забезпечення та цілісної системи відповідальності в разі порушення принципів та стандартів доброчесності.

У вказаному аспекті є вагомою позиція, що висловлювалася І.Жаровською в тому що «Доброчесність суддів, один із стовпів, на якому тримається верховенство права, залежить від довгого списку факторів, які продовжують адаптуватися у світі, що швидко змінюється. Хоча національні контексти відрізняються, судові органи часто стикаються зі схожими проблемами щодо забезпечення незалежності та доброчесності у своїх відповідних країнах, і вони погоджуються з необхідністю гарантувати, що керівні принципи щодо судових питань залишаються актуальними» [2, с.42].

Судова система у демократичній державі відіграє пріоритетну роль, проте саме ефективна, незалежна система, оскільки інша – узурпована, підконтрольна судова влада не виконує свого первинного аксіологічного призначення.

Міжнародна фундація виборчих прав звертає увагу на вагомості доброчесних виборів для формування демократичної держави та інклюзивного суспільства. Вона умотивовує, що судді та суди дедалі більше перебувають на передовій демократії, підтримуючи демократичні принципи та захищаючи верховенство права. Водночас вони дедалі частіше зазнають нападок з боку зловмисних та корумпованих суб'єктів, які прагнуть маніпулювати судовими процесами, дестабілізувати демократичні суспільства або захистити індивідуальні інтереси. Сприяння індивідуальній та інституційній суддівській доброчесності та незалежності має вирішальне значення для збереження сильних, надійних систем правосуддя та захисту верховенства права [3].

Актуалізація доброчесності суддів є надзвичайно важливим завданням, оскільки від цієї якості залежить довіра громадян до судової системи, правосуддя в цілому, а

також держави. С Наумкіна доречно вказує, що «добročесність забезпечує не тільки справедливі та неупереджені рішення, але й сприяє підвищенню легітимності судової влади, що є основою функціонування правової держави» [4].

Добročесність, так і потенціал сектору правосуддя мають для сучасних військово-політичних подій та в умовах євроінтеграційного прагнення держави життєво важливе значення та, як важливі компоненти належного управління, є передумовою успішного розвитку країни в майбутньому.

Іноземні науковці умотивовують взаємозв'язок демократії та добročесності суддів таким чином: «Чим сильніша потреба у впровадженні принципу демократичної правової держави, тим більше уваги необхідно приділяти взаємозв'язку між незалежністю судової влади та повагою до прав і свобод людини. Компетентні, незалежні та неупереджені судді є невід'ємною умовою для ефективного виконання судами своєї ролі охоронців конституції та демократичної правової держави. Здійснення правосуддя залежить як від змісту закону, так і від ставлення судді, на яке впливає специфічна правова культура та способи оцінки, прийняті та схвалені в судовій спільноті. Судді становлять унікальну професійну групу, покликану вирішувати найважливіші людські питання. Тому кожен, хто постає перед суддею, повинен бути переконаний, що він представляє не лише найвищу юридичну майстерність, а й найвищі етичні стандарти» [5].

В епоху глобалізації зростає попит на належне врядування. Зрештою, це неминуче призведе до некорумпованої та ефективного забезпечення прав та свобод громадян, формування активного громадянського суспільства та належного корпоративного управління. Проте всі останні дослідження підтверджують, що Україна залишається в рейтингу корумпованих країн світу. Вона глибоко вкорінена і поширилася в усіх державних інституціях, включаючи парламент, судову систему та правоохоронні органи. Тому доречно акцентувати увагу на тому, що окрім визначених вище пріоритетних аксіологічних чинників для держави та соціуму, існує ще один ціннісний аспект - добročесність судової влади формує належну правореалізаційну практику у сфері протидії корупції.

Високий рівень професійної культури судді унеможливають процвітання корупційних схем, формують правову культуру суддів, працівників апарату суду, спричиняють суттєві перепони для хабарництва та зловживання владними повноваженнями. «Ефективність інституту контролю у сфері публічного управління судовою владою значною мірою визначається не лише його організаційною структурою та функціональним наповненням, але й спроможністю запобігати системним ризикам, що підривають довіру суспільства до правосуддя. Серед таких ризиків ключове місце займають корупційні прояви, які здатні нівелювати результати реформ і знизити авторитет судових інституцій. Тому одним із провідних напрямів реалізації контролю виступає формування та застосування антикорупційних механізмів, що інтегруються в загальну систему управління добročесністю державної служби судової влади» [6, с.691].

Вказане дає нам можливість узагальнення, що критерій фінансової добročесності суддів є основним чинником боротьби з негативними проявами корупції в державі, формують легітимність судової гілки влади, убезпечують правосуддя від порушення закону.

Сучасна правова політика антикорупційного спрямування забезпечується шляхом використання інституту перевірки на добročесність. Останній, на думку сучасних науковців, включає наступні елементи: «зарахування та просування по службі публічних посадових осіб на підставі заслуг і професійної непідкупності; режим несумісності, обмеження в ієрархії та обмеження розголосу; режим декларування майна і персональних інтересів; режим конфлікту інтересів; недопущення фаворитизму; режим

подарунків; викриття та усунення неналежного впливу; викриття корупційних проявів і захист викривачів корупції; недопущення корупційних проявів; прозорість процесу прийняття рішень; доступ до інформації суспільного значення; прозоре та відповідальне управління державним майном, фінансами, що підлягають і не підлягають поверненню; професійну етику і деонтологію; режим заборон і обмежень у зв'язку з припиненням повноважень, трудових або службових відносин і переходом державними посадовими особами на роботу в приватний сектор (пантуфляж)» [7].

Основою доброчесності судової влади є формування належного «плацдарму» її здійснення. До нього, на нашу думку, варто віднести принцип незалежності суддів.

Незалежність судової влади широко встановлена міжнародним правом. Згідно зі статтею 6(1) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку незалежним судом. Аналогічно, згідно зі статтею 14(1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом (...)» [8].

Цей принцип гарантує, що суддя може приймати неупереджені рішення під час виконання своїх обов'язків відповідно до своєї совісті та захищений від можливості будь-якого прямого чи непрямого зовнішнього тиску. Як доречно умотивовує судова практика Конституційного Трибуналу вказує на те, що незалежність полягає в тому, що «суддя діє виключно на основі закону, відповідно до своєї совісті та внутрішнього переконання» [9].

Наукова спільнота також акцентує увагу на тріаді поєднань таких явищ як демократія, незалежність та доброчесність суду. У широкообговорюваній книзі «Судді та демократизація», за авторством Б.К.Сміта визначено, що сучасне право ґрунтується на передумові, що демократію неможливо консолідувати без верховенства права, невід'ємною частиною якого є судова незалежність. Судові органи повинні бути політично неупередженими та імунними від політичного втручання, якщо демократія має бути зміцнена в країнах, що перебувають у перехідному періоді від авторитарного правління. Без незалежної судової влади не може бути верховенства права, а без верховенства права не може бути демократії [10].

Доречно узагальнити, що незалежність охоплює низку елементів: неупередженість щодо учасників судового розгляду, незалежність від позасудових органів (інституцій), незалежність судді від влади та інших судових органів, незалежність від впливу політичних чинників, особливо політичних партій, внутрішня незалежність судді. Повага та захист усіх цих елементів незалежності є конституційним обов'язком усіх органів та осіб, залучених до діяльності судів, але вони також є конституційним обов'язком самого судді. Порушення цього обов'язку суддею може становити порушення принципу судової незалежності, що рівнозначно дуже серйозному порушенню основоположних принципів функціонування системи правосуддя, руйнуючи вимогу принципу доброчесності суду.

Польські науковці з цього приводу зазначають, що «принцип судової незалежності накладає обов'язки також на самих суддів. Вони повинні берегти благородний характер своєї посади як під час виконання службових обов'язків, так і поза ними, а також уникати всього, що може принизити гідність судді або послабити довіру до його неупередженості» [11]

Судову доброчесність, так само як і судову незалежність не слід сприймати як право судді, навпаки – це його фундаментальний обов'язок. Так само, як конституційним обов'язком законодавця та органів судової адміністрації є захист незалежності суддів, так само обов'язком судді є впровадження доброчесності в практиці судочинства.

Положення, що регулюють обрання та звільнення суддів і дисциплінарні провадження, мають вирішальне значення для незалежності та доброчесності судової влади.

Рекомендація Ради Європи № R (94)12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів зазначає: «Усі рішення щодо професійної кар'єри суддів повинні ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, а відбір та кар'єра суддів повинні ґрунтуватися на заслугах, враховуючи кваліфікацію, доброчесність, здібності та ефективність. Орган, який приймає рішення про відбір та кар'єру суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністрації. Для забезпечення його незалежності правила повинні забезпечувати, наприклад, що його члени обираються судовою владою, і що орган сам визначає свої процесуальні правила» [12].

Висновок № 10 Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) у пар.12 рекомендує, щоб судові ради зі змішаним складом (судді та несудді) представляли автономний уряд судової влади, дозволяючи окремим суддям виконувати свої функції поза будь-яким контролем виконавчої та законодавчої гілок влади [13].

Загалом слід визначити взаємодію та взаємопереплетеність принципів доброчесності та незалежності суддів. Остання є гарантією реальної доброчесної поведінки, оскільки забезпечує можливість суддям приймати рішення без стороннього зовнішнього впливу покладаючись виключно на законодавство та власну правосвідомість. Поряд з цим вимога доброчесності передбачає наявність у представників суддівського корпусу високих морально-етичних стандартів, професіоналізму, чесності в різних сферах життя, що призводить до того, що поведінка суддів формує незалежність всієї системи судової влади.

Висновки

Доброчесність суддів є основою демократизації державності та вимогою сучасного функціонування системи правосуддя. Критерій фінансової доброчесності суддів є основним чинником боротьби з негативними проявами корупції в державі, формують легітимність судової гілки влади, убезпечують правосуддя від порушення закону.

Доброчесність створює платформу для функціонування принципу незалежності судової влади. Без високих етичних стандартів та доброчесної поведінки судова влада може узурпувати систему правосуддя, виникає суттєвий ризик суддівського свавілля. Доброчесність створюють внутрішні стандарти незалежності суду, а принцип незалежності виступає зовнішньою гарантією для доброчесності всієї судової системи. Вказані принципи в демократичній державі є взаємопереплетеними та нероздільними.

Використана література:

1. Булгакова О. В. Доброчесність як інструмент забезпечення ефективності публічного врядування. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. Вип. 1. С. 5-13.
2. Жаровська І.М. Сучасні проблеми судової системи: спеціалізація, доброчесність та відкритість судів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Вип. 15(27), Т. 1, 2023. С. 39-45
3. IFES, Judicial independence & integrity. A strong and independent justice sector protects fundamental rights, democratic principles and the rule of law. URL:
4. <https://www.ifes.org/our-expertise/anti-corruption-democratic-trust/judicial-independence-integrity>

5. Наумкіна С. М., Микитей А. О. Визначення поняття "добročесність суддів" в науковому вимірі на судовій практиці. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія : Політичні науки*. 2025. № 10. С. 33-40.
6. Gomułowicz A. Prawo. Sędzia. Sprawiedliwość. Szkice o sędziowskiej władzy. 2025 URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/18e9bf61-342b-488a-9813-3ec41df2bf79>
7. Миколайчук М. М., Попов М. П. Інститут контролю і добročесність у публічному адмініструванні державної служби судової влади. Суспільство та національні інтереси. 2025. № 8. С. 686-701.
8. Рибак О. О. Перевірка на добročесність як дієвий інструмент запобігання корупції. Досвід Румунії та Молдови. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. Вип. 1. С. 140-145.
9. Міжнародного пакту про громадянські та політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
10. Wyrok TK z 24 października 2007 r., SK 7/06, OTK ZU-A 2007, nr 9, poz. 108, zob. również wyroki TK z: 14 kwietnia 1999 r.
11. Smith, B.C. Judges and Democratization: Judicial Independence in New Democracies (1st ed.). Routledge. 2017 URL: <https://doi.org/10.4324/9781315544847>
12. Sobczak K. Konstytucyjna zasada niezawisłości sędziowskiej. Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego. 2015. Nr 1. URL: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/niezawislosc-sedziow-sluzy-panstwu-nie-sedziemu-prof-hauser,180510.html>
13. Council of Europe – Committee of Ministers, Recommendation no. R (94) 12 of the Committee of Ministers on the independence, efficiency and role of judges, adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1994 at the 518th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/eng/17.11.22/6%20Recommendation%20%2894%29%2012%20of%20the%20Committee%20of%20Ministers.pdf>
14. Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society. URL: <https://rm.coe.int/168074779b>